

УДК 811.161.2'367.2/3

ПРОБЛЕМА СТАТУСУ НАПІВСИМЕТРИЧНИХ ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСНИХ РЕЧЕНЬ

ОНАТІЙ А.В.

Національний університет "Києво-Могилянська академія"

У статті проаналізовано терміни *симетрія* та *асиметрія* стосовно релевантності їхнього застосування для класифікації складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу. Результати дослідження засвідчили, що ці терміни доцільно використовувати у вузькому тлумаченні для розмежування симетричних та несиметричних речень із займенниковим словом у головній частині. Доведена необхідність виокремлення перехідних одиниць – напівсиметричних прономінативних речень, у яких не відбувається повна кореляція між елементами блоку.

Ключові слова: складнопідрядні займенниково-співвідносні речення, симетричні речення, несиметричні речення, напівсиметричні речення, прислівно-кореляційний зв'язок, класифікація складнопідрядних речень нерозчленованої структури.

ONATIY Anastasiia Vitaliivna

PhD student, Senior Lecturer of

Ukrainian language department,

National University of "Kyiv-Mohyla Academy",

e-mail: onatyi.n@ukr.net

THE STATUS OF HALF-SYMMETRIC PRONOUNS CORRELATED SENTENCES

Introduction. Based on the structural symmetry criterion the paper focuses on the status of compound constructions which have half-symmetric pronouns in correlated clauses. In contemporary Ukrainian linguistics there are two dominant perspectives on the problem: 1) the semantics of compound constructions, which influences the structure of half-symmetric pronouns correlated clauses; 2) type of connection between the correlate and the relate. Even this traditional approach does not have a single interpretation, in particular there are differences in terminology and the formation of a clear criterion for defining certain subtypes. **Purpose.** The paper aims to clarify the understanding the concept of half-symmetrical pronouns correlated sentences, singled out on semantic criterion. **Results.** The results of this paper specify the use of linguistic terms and clarify the theory of pronoun-compound sentences structural organization. In addition to the generally accepted principle of semantic identity, there is a sentence with complete and incomplete semantic opposition between the pronominal word and the relate word. In this paper the term "half-symmetric sentences" introduces. These structures has the transitional status between symmetric and asymmetric sentences, because they demonstrates the correlation of general semantic (locality, temporality). The correlative block units have different type of meaning in this sentences. **Conclusion.** According to this paper, it is appropriate to delimit the broad and the narrow interpretations of the concept of "syntactic asymmetry". It is necessary to classify all pronoun-compound sentences into three groups: symmetric, asymmetric and half-symmetric structures. Each of these types requires a separate complex study.

Keywords. Complex correlative pronoun-compound sentences, syntactical symmetry, syntactical asymmetry, word-correlative connection, classification of complex undifferentiated structure sentences.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. В українському мовознавстві вже узвичаєним стало виділення речень з опорним займенниковим словом типу *Вміла пані ключникова сміятися дрібненько, так, щоб од того сміху чоловіцтеу поза шкірою*

лоскіт ішов (О. Забужко) в окремих структурно-семантичних тип [1; 2; 3; 6; 7; 8; 9; 20; 21; 22]. Проте до сьогодні остаточно не вирішене питання їхньої типології (облігаторність прономінатива, можливість поєднання з опорним словом іншого класу) та закономірностей утворення корелятивних блоків (сполучуваність займенникового слова зі сполучними засобами). Саме це визначає актуальність пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці відомі різні підходи до класифікації речень з опорним займенниковим словом. Уперше запропоноване В.А. Белошапковою виокремлення ототожнювальних, фразеологічних та вміщувальних прономінативно-співвідносних речень [16; с. 532] підтримують І.Р. Вихованець (використовує терміни “симетричні” та “несиметричні” [2, с. 332]), А.П. Загнітко (послугується назвами “корелятивно-уточнювальні”, “напівкорелятивні” та “некорелятивні” [6, с. 702]), С.В. Ломакович [8]. На нашу думку, недоліки цього підходу полягають у тому, що речення кваліфіковано, зважаючи на зв’язок корелята та підрядної частини, проте без урахування особливостей поєднання прономінатива та сполучного засобу, що є, безумовно, є однією з основних умов формування займенниково-співвідносного речення. І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська розглядають усі речення зі співвідносним прономінативом з-поміж присубстантивно-означальних, предметно-ототожнених, якісно-ототожнених, просторово-ототожнених та якісно-кількісних [15, с. 446 – с. 486]. Ця класифікація також не позбавлена недоліків передусім тому, що автори не наводять критеріїв виокремлення займенниково-співвідносних речень з-поміж інших типів складнопідрядних. З огляду на це найбільш умотивованим видається погляд Р.О. Христіанінової, яка вводить термін “катафоричні речення” та розподіляє їх на симетричні й несиметричні залежно від особливостей формування корелятивної пари [21, с. 144 – с. 158]. **Актуальність пропонованої розвідки** зумовлена потребою уточнити підхід до класифікації займенниково-співвідносних структур, зокрема конкретизувати термінологію та розмежувати підтипи, застосовуючи чіткі критерії.

У більшості наукових праць аналізовані речення класифікують, спираючись на критерій симетричності їхньої структури [2; 6; 8; 11; 19; 20; 21]. Констатуємо дві основні тенденції: деякі дослідники визначають симетрію як відповідність формальної та семантичної організації речення (з огляду на кількість предикацій та пропозицій) [4; 8], інші пропонують розглядати її на рівні кореляції семантики елементів прономінативного блоку (опорного слова та засобу зв’язку) [2; 19; 20; 21]. Наслідком застосування обох підходів є розподіл усіх займенниково-співвідносних речень на симетричні та несиметричні, що спричиняє, з одного боку, термінологічну неточність, а з іншого, – лишає поза увагою структури, у яких семантична відповідність прономінатива та сполучного засобу є частковою. Тому **метою** пропонованої **розвідки** є уточнення класифікації прономінативно-співвідносних речень за опозицією “симетрія” / “асиметрія”. **Завдання** статті – конкретизація вживання наведених лінгвістичних термінів та окреслення критерію семантичної тотожності елементів корелятивного блоку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення симетричності в складнопідрядних реченнях, які є монопредикативними за семантикою та елементарними за формальним критерієм або поліпредикативними та неелементарними (з однаковим кількісним показником), бере початок зі статті В. Скалічки “Асиметричний дуалізм мовних одиниць”, у якій автор, розвиваючи ідею бінарності лексичної одиниці, окреслює синтаксичну асиметрію як невідповідність змістової і формальної організації речення [14]. Згідно з цим підходом, у граматиці почали виокремлювати асиметричні конструкції, у яких немає відповідності між кількістю формальних та семантичних вузлів. С. Ломакович у дисертаційному дослідженні аналізує займенниково-співвідносні структури за цим критерієм [8]: “типово організованими, і відповідно **симетричними**, слід вважати складні речення, зміст яких формується відповідно до семантики складного речення, за якої зміст відповідає формі. **Асиметричними** ж є ті одиниці, зміст яких не відповідає структурній схемі, відходить від зразка, заданого його формальним механізмом,

суттєво трансформується” [8, с. 305–306]. Такого погляду дотримуються й деякі інші дослідники [10; 11]. Застосовуючи цю класифікацію, можна потрактувати речення на зразок *Є такі моменти, коли без моєї помочі не можна* (В. Карпюк) як несиметричні, оскільки в них виокремлюємо одну пропозицію (*Моментами без моєї помочі не можна*) і два предикативні центри (*моменти є / не можна*). Такий підхід не бере до уваги особливостей формально-граматичного та семантико-синтаксичного оформлення речень, а отже не може мати класифікаційного значення. Окрім того, уживані терміни спричиняють небажану омонімію.

Звужене трактування згаданих вище термінів констатуємо в граматиці І. Р. Вихованця [2, с. 342]. Автор вкладає у критерій симетрії значення семантичної однорідності корелятивів та релятивів займенниково-співвідносного речення. Синтаксист виокремлює **симетричний** тип конструкцій, у яких корелятивна пара є семантично однорідною: *той – хто* (субстанційні): *Ганьбою криється не так раб, як той, хто обертає в рабство, не так зноблений, як знобитель, що позбавляє свободи* (О. Забужко), *той – що* (субстанційні): *Питає той, що в арафатці, листоподібний* (С. Жадан), *такий – який* (атрибутивні): *У такій ситуації складно зразу обрати правильний тон розмови, такий, який не спричинив би сварки* (Л. Когут), *там – де* (адвербіальні, локативні): *Це лежить там, де південніше землю поцілувало небо. Це лежить там, де на сході гаряча кров витікала з землі та ставала каменем* (С. Зінченко) тощо. **Несиметричними** автор вважає два типи речень: у першому корелятом є співвідносне слово означальної семантики, а релятом – асемантичні або порівняльні сполучники (*Замок у нас такий, що сам закривається* (А. Кокотюха), у другому функціонує семантично нівельоване слово *те* та сполучні слова або асемантичні сполучники *що, щоб*, наприклад: *Навіть те, що у вас немає чоловіка, добре* (С. Жадан). Таким трактуванням симетрії та несиметрії послуговуються більшість сучасних науковців [4; 6; 12; 20; 21; 22]. Роботи цих лінгвістів засвідчують дискусійність та подекуди суперечливість класифікації речень, які містять прономінативне слово в головній частині. Тому аргументованим видається чітке розмежування двох підходів до визначення понять *симетрія* та *асиметрія*. Згідно з першим, симетрія – це кількісна відповідність предикативної та пропозитивної будови речення, згідно з другим, симетрія є явищем семантичної відповідності корелята та релята. Уважаємо умотивованим застосування другого тлумачення для класифікації займенниково-співвідносних речень, а тому потребуємо максимального уточнення умови семантичної кореляції прономінатива та засобів зв’язку.

Для з’ясування семантичної прогнозованості елементів блоку необхідно визначити значеннєві групи корелятивів та релятивів. Закономірно, що абсолютна більшість класифікацій прономінативів спирається передусім на морфологічні критерії. В українській лінгвістиці найпоширеніший традиційний підхід – виокремлення дев’яток або восьми семантичних розрядів займенників (особові, присвійні, зворотні, вказівні, питальні, відносні, заперечні, неозначені означальні) [17]. Проте такий розподіл не є застосовним насамперед через те, що поза увагою опиняються семантичні різновиди адвербіальних займенникових слів, важливі для функціонування речення. У сучасних граматиках відомі лише поодинокі коментарі щодо семантики співвідносних слів у функції корелятивів займенниково-співвідносного речення: дехто з авторів наголошує на важливості вказівних займенникових слів (*той, такий*) [18, с. 197] або визначає критерій дейктичності за основний (поділ на власне-дейктичні (*той, та, те, такий, така, таке, там, туди, звідти, стільки, так, тоді, доти*) і невластне-дейктичні (*все, всякий, кожен, десь* тощо) [12, с. 161]. В останніх працях спостерігаємо також виокремлення прономінативів із означально-якісною та означально-кількісною (*такий, той, так, стільки, настільки*), адвербіальною часовою і причинною семантикою (*тоді, відтоді, тому, з тим*) [19; 20, с. 185]. Задля з’ясування симетричності корелятивного блоку, тобто відповідності семантики прономінатива семантиці сполучного засобу, видається доцільним конкретизувати запропоновані класифікації, спираючись на значеннєві функції антецедентів у межах прономінативно-співвідносного речення.

Обстеживши мовний матеріал, у несиметричних реченнях можемо виокремити такі групи корелятивів:

1. **субстанційні** (*кожен, всякий, хтось, усе* тощо; сталі комплекси *все те, щось таке, все інше, той із нас, хтось із нас* тощо);

2. **атрибутивні**: а) власне-якісні (*такий*), б) якісно-кількісні (*так, настільки*), в) власне-кількісні (*стільки*);

3. **адвербіальні** а) каузальні (*тому, зтим*), б) локативні (статичні (*там, тут*), динамічні (*туди, звідти*)), в) темпоральні (власне-темпоральні (*тоді, тепер*), відлікові (*відтоді, звідтоді, доти, поти*));

4. семантично **нівельоване** займенникове слово *те*.

Щодо останнього варто зауважити, що нівельованим воно постає “лише в структурно-організувальному плані. У комунікативному ж аспекті його значущість часто є актуалізованою, унаслідок чого воно набуває особливого комунікатороцентричного значення і навантаження” [6, с. 705]. А.П. Загнітко зауважує, що прономінатив *те* може мати щонайменше два вияви – умовно $те_1$ і $те_2$. Перший – це корелят середнього роду, який субстантивувався і має конкретне значення: *Святою правдою може вважатися те, що служить славі нашого монастиря* (В. Шевчук) $Те_2$ – друга реалізація корелята, який “унаслідок своєї семантичної порожнечі і граматичної неозначеності (іменник, що стоїть поза категорією числа і роду) здатний уміщувати в собі весь зміст підрядної частини і вводити цей зміст, як єдиний семантичний компонент у складні головної частини” [6, с. 711]: *Шекспірівські пристрасті навколо її особистості відображують те, що наше суспільство ще неспроможне сприймати одверті слова, стосунки, мотиви поведінки* (О. Забужко). $Те_2$ не сполучається із займенниковим словом *що*, а поєднується лише зі сполучником *й* утворює несиметричне речення.

З-поміж сполучних засобів підрядної частини прономінативно-співвідносних несиметричних речень зафіксовано такі: *що, щоб, аби, наче, неначе, немов, ніби, хоч, аж, що аж, як, якби, де, куди, звідки*. “Сполучні засоби, які безпосередньо виражають семантико-синтаксичні відношення, є семантичними, а ті, що лише вказують на них, – асемантичними” [5, с. 93]. На підставі цього твердження можемо виокремити групи:

1. **субстанційні** (*що* (займенникове слово), *хто*);

2. **атрибутивні** (*котрий, який*);

3. **адвербіальні** (а) порівняльні (*наче, неначе, немов, ніби* та ін.), б) допустові (*хоч, хоча*), в) міри і ступеня дії (*аж, що аж*), г) локативні (статичні (*де*), динамічні (*куди, звідки*)), г) темпоральні (власне-темпоральні (*коли, як* (у значенні *коли*), відлікові (*доки, поки, допоки, відколи*));

4. **асемантичні** (*що, щоб, аби, якби, як*).

Сполучні засоби можуть утворювати симетричні блоки лише з відповідними субстанційними, атрибутивними різновидами та деякими адвербіальними (наприклад, локативні статичні *там – де*, локативні динамічні *туди – куди*). Якщо умова повної семантичної відповідності не збережена, традиційно речення кваліфікують як несиметричні [2; 6; 20; 21]. Не виявляють відповідності за семантикою атрибутивні прономінативи (*так, такий, настільки, стільки, до того*), що поєднуються із адвербіальними порівняльними сполучниками (*немов, ніби, наче*): *Скажімо, коли вона говорила по телефону і зв'язок раптом обривався, вона реагувала так, ніби це обривалась подача кисню і вона просто не розуміла, як так сталося і чим тепер вона мала заповнювати свої легені* (С. Жадан), *Море цієї ночі було так, немов покрито льодом* (В. Шевчук), *Чоловіки, котрих він розумів без жодного слова, яких знав настільки, ніби вони були продовженням його власного тіла* (В. Горбунова), *Поранений Максим не здолав цього разу занести до хати клунки, пакунки, коробки й ящики, яких було стільки, наче хтось переїздить на нову квартиру* (Л. Романчук), *І як же довго пече душу та проклята жарина*,

отруює своїм чадом мозок, котрий надвечір, коли знаси, що сьогодні тебе вже ніхто з цієї залізної клітки не стане випускати, болить **до того, ніби** вчадів так, що ледь-ледь не віддав душу (В. Канівець), допустовими сполучниками (*хоч*): Нам було **так, хоч** плач, ми самі собі здавались автомобілем, який іде на трьох колесах, не кажучи вже про те, що партитура для тріо – значно менший вибір (П. Щехельський), Зо два тижні після того недільного ранку я був **такий, хоч** прикладай до рани, навіть говорив якомсь лагідно (І. Гнатюк), сполучниками міри і способу (*аж, що аж*): За тиждень він вже обкопував довкола зсохлого стовбура земельку і кряхтів **так, аж** онук з веранди прибіг (Д. Корній), Два дні морозить, кістки болять, аж стогнеш, у голові шумить, а кашель **такий, що аж** груди крає (І. Малкович), Інколи він прогрузував **настільки, аж** складалося враження, що він пробуксовує (І. Добровольський), Пише **стільки, аж** очі болять (І. Чалий) та асемантичними сполучниками (*що, щоб*): Алегорія перетворює явище на поняття і поняття на образ, але **так, що** поняття завжди окреслюється і повністю охоплюється цим образом (Ю. Андрухович), Але щось і справді стримувало. **Настільки, що** одного разу, уже поночі, покидаючи студію й проходячи повз її робоче місце, я з подивом виявив, що вона залишила відкритою свою пошту (С. Жадан), Діти, щоденні клопоти, побут, прагнення налагодити будні родини **так, щоб** домашні не відчували жодних змін на гірше (Н. Гурницька), Правда, мені лишалася втіха, що коли я зберу дані про мого відвідувача, бодай найголовніші, якраз **стільки, щоб** вистачило до життяпису, багато чого проясниться (Е. Андієвська). У таких конструкціях найчастотнішими є атрибутивно-адвербіальні блоки (*такий – ніби, такий – щоб, так – хоч*), а також поєднання синсемантичного прономінатива з асемантичними сполучниками (*те – щоб, те – що*): Утім плекаю надію, що ті, кого я згадаю нижче, радо взяли би на себе разом зі мною відповідальність за **те, що** я створив, навіть не поділяючи всього, висловленого нижче (В. Кебуладзе), Люди всю свою снагу віддають **на те, щоб** узяти більше від життя, – жах голоду перед ними стоїть, і вони пакують свій шлунок якнайтугше (В. Шевчук).

Зауважимо, що існують також речення, елементи корелятивного блоку яких не виявляють повної кореляції за семантикою: ідеться, наприклад, про адвербіальний локативний прономінатив статичної дії, що поєднується з адвербіальним локативним прономінативом динамічної дії (*там – звідки, там – куди*): Там були двері, які вели всередину, але на разі двері стояли зачинені, і Сивоок поглядь став обходити святиню з другого боку, аж поки опинився знов **там, звідки** й починав своє ходіння (П. Загребельний), **Там, звідки** вони потрапили, їх вже давно списали і, повірте, не поспішають забирати назад (В. Андрусів), Тобто копатися проти системи можна не у задалегідь вибраному тобою місці, а винятково **там, куди** вона сама тебе пожебуристь (Ю. Андрухович), а також про адвербіальний локативний прономінатив динамічної дії, що поєднується з адвербіальним локативним прономінативом статичної дії (*звідти – де*): **Звідти, де** стояв, Арсен бачив прямокутник світла на протилежній стіні, – далі дід почув, якхтось у кабіні натиснув на кнопку, після чого прошурхотіли двері та ліфт поповз униз (М. Кідрук), Неймовірним виглядало навіть те, що цей чоловік, який посміхався їй зараз так, наче від їх останньої зустрічі у цій кімнаті минуло не півроку, а кілька днів, приїхав з іншої півкулі, з іншого боку планети, **звідти, де** водяться кумедні ведмежата коали і дивні стрибуни кенгуру, **де** ростуть евкаліпти, літають папуги, **де** все не таке, як у нас, **де** люди ходять догори ногами (Л. Романчук). Також звернімо увагу на структури з корелятивними блоками, що позначають динамічний, але різноспрямований рух (*туди – звідки, звідти – куди*): Справився було на Руську, але круто повернувся і квапом подався до татарських воріт, ішов Волинським шляхом назад **туди, звідки** прийшов два роки тому й куди поклявся ніколи не повертатись (Р. Іваничук), Він, здалося, здригнувся, повернувся **звідти, куди** їй ніколи не заглянути, зітхнув (Я. Мельник). Інколи в цих реченнях значення корелята підсилене частками або прислівниками (*саме, навіть, надто, десь, всюди*): Я займав місце біля самісінького вікна ближче до задньої частини літака,

саме там, звідки проглядався крайній двигун (М. Кідрук), *І тоді* схлипування розтинали тишу, і “Мамо!” долинали навіть поза межу життя і смерті, віднаходячи її, єдину, хто потрібен дитині посправжньому, *навіть там, звідки немає вороття* (Л. Романчук) тощо.

Усі речення з локативними прономінативами Р.О. Христіанінова визначає як просторові симетричні катафоричні з трьома семантичними різновидами: місця (*там – де / куди / звідки*), напрямку (*туди / звідти / звідтіля – куди / де / звідки / звідкіля*) і шляху (*там – де*) [21, с. 329 – 332]. Дослідниця не розмежовує блоки, у яких спостерігаємо абсолютну семантичну кореляцію, як-от, там – де, та блоки, у яких кореляція є неповною, типу там – звідки, звідти – куди тощо. На нашу думку, останній різновид займенниково-співвідносних речень варто вважати перехідним між симетричним та несиметричним типом. З огляду на відсутність повної відповідності між семантикою корелята й релята, з одного боку, та належність до однієї семантичної групи, з іншого боку, видається умотивованим визначити ці структури як **напівсиметричні** речення.

Окрім локативних, до напівсиметричних речень можемо зараховувати адвербіальні темпоральні, у яких поєднано власне-темпоральний корелят та релят зі значенням відліковості (*тепер – доки, тепер – поки, тепер – допоки*): *Нехай і так, що твоя правда, та все-таки тепер, доки в мене святий огонь горить, я мушу воювати з тобою* (І. Франко), *Це тепер, поки ви ще вірите, поки сподівається, що це не надовго, не назавжди, ви так думаєте, а мине час – так захочеться сина побачити, яким він став, якою дочка росте, що віддасте і душу* (Л. Романчук). Також неповну кореляцію виявляють речення з відліковим корелятом та власне-темпоральним релятом (*відтоді – коли, звідтоді – коли, відтоді – як, звідтоді – як*): *Я знав його ще відтоді, коли він ходив з іржавим автоматом* (В. Шкляр), *Десь ізсередини піднімався гнів, хотілося його вдарити отією важкою чорнильницею, яка тут стояла ще відтоді, коли вона розписувалася зі своїм Федором* (Г. Ткаченко), *Я не бачила її багато років, звідтоді, коли ми обидві були дівчатками, але більше за все мене здивувала дитина, яка обіймала її кругле, мов гарбуз, стегно* (Т. Ковтун), *Серйозних аварій Дніпрогес не знав відтоді, як його збудовано, відтоді, як станція виросла на оцих надійних гранітах Дніпра* (О. Гончар), *Діди, прадіди, пращури і прапращури Атея споконвіку, звідтоді, як у степах світить бог-сонце Гойтосір, належали до знатних скіфів, до тих, котрих згодом буде названо царськими* (В. Чемерис). Р. О. Христіанінова розглядає темпоральні катафоричні речення як симетричні власне-часові та тривало-часові [21, с. 338]. Ми вважаємо цілком слушним виокремлення власне-часових симетричних речень, у яких можливими є блоки з власне-темпоральними прономінативами (*тоді – коли, тепер – коли*), однак визнаємо за необхідне додати до цього типу речень конструкції зі сполучним засобом як у значенні *коли* (*тоді – як*), адже семантично він так само виражає власне-темпоральність: *Я лиш тоді, мій друже, заспокоюсь, Як опустіє зовсім голова* (В. Симоненко). Натомість речення з блоками *тепер – доки, тепер – поки, тепер – допоки, відтоді – коли, звідтоді – коли, відтоді – як, звідтоді – як* вважаємо напівсиметричними.

Так само неповну відповідність маємо в реченнях із блоком *тоді – коли*, де релят реалізує сему каузальності: *Чоловікові не просто пробачити жінку, особливо тоді, коли йдеться про зраду* (Л. Романчук), *Заздрість народжується тоді, коли починається успіх ближнього, а затихає вона лише тоді, коли бачить його невезіння* (І. Черничко), *Тут відчується вітер свободи, запах вічності, аромат того, що було до нас, і це буде тоді, коли людство схаменеться* (Д. Корній).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, на нашу думку, окрім загальновизнаного принципу семантичної тотожності (властивого симетричним структурам субстанційним *Той, хто* носить зло проти начальника, недовго з тим начальником проживе (В. Шкляр), атрибутивним *Буває, впаде до серця іскра й залишає слід, як на тканині: коли не погасити її вчасно, може запалити такий вогонь, який зовсім тебе спопелить* (В. Шкляр) тощо), між займенниковим словом головної частини та сполучним засобом підрядної може

відбуватися повне семантичне протиставлення (такі речення називаємо **несиметричними** і спостерігаємо взаємодію семантики корелята з семантикою, прогнозованою релятом, як наслідок – утворення синкретичних речень: *У роті вміть пересохло **так, ніби** я щойно прожувала пригорщу паперу* (С. Андрухович) – атрибутивна (спосіб дії) та адвербіальна (порівняльна) семантика, *Їхня пам'ять **така** нетривка й доривчата, **що** якби держатися тільки нею, я б давно вже мало перетворитися на сніп білих іскор* (О. Забужко) – атрибутивна та адвербіальна (наслідкова) семантика) та неповне протиставлення, властиве **напівсиметричним** реченням, у яких виявляємо загальну прогнозованість між корелятом та релятом, але їхня семантика має різні відтінки, що надає цим одиницям перехідного статусу між симетричними та несиметричними структурами: *Один раз блукав мертвою пустелею на півночі Чилі, через що залишався цілковито впевненим: **там, куди** ми пхаємося, не просто не буде пива й телевізорів, там не буде абсолютно нічого* (М. Кідрук), *Він учора привіз із собою приватного детектива, а тепер мусить відвезти його **туди, де** взяв* (В. Єшкілев), *Постав свою ногу **сюди, де** колись була моя* (Л. Романчук), *Хіба несправедливо був улаштований світ, у якому вона, жінка, друга донька в родині, могла вийти заміж і народити багатьох синів, виростити їх воїнами і одного за другим проводити спершу на посвячення зброєю, а **тоді, як** буде на те воля Могутнього, на його вічний і веселий бенкет* (Я. Дубинянська). У таких конструкціях відбувається кореляція на рівні загальної семи (локативність, темпоральність), проте повне ототожнення їм не властиве. Несиметричними є речення з блоками *те – як, те – що, те – щоб, настільки – що / що аж, стільки – що / що аж, такий – що / що аж, такий – щоб, такий – ніби / наче / неначе / мов / немов, такий – хоч, такий – як, так – як, так – ніби / наче / неначе / мов / немов, так – що, так – хоч, так – аж, так – щоб / аби*. Напівсиметричними є речення з корелятивними блоками *там / тут / всюди / скрізь – куди / звідки, туди / сюди – де, звідти – де / куди, тоді – коли / як (із семою причини), тепер – доки, тепер – поки, тепер – допоки, відтоді – коли, звідтоді – коли, відтоді – як, звідтоді – як*.

Комплексне дослідження напівсиметричних конструкцій дозволить виявити перехідні явища у функціонуванні складнопідрядних займенниково-співвідносних речень та поглибити теоретичне осмислення цих структур, що, безумовно, є важливим завданням для вивчення синтаксичного рівня української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Структура складного речення в українській мові : [навч. посібник] / С.П. Бевзенко. – К. : КДПШ ім. О. М. Горького, 1987. – 79 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
4. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К.Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
5. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови: [монографія] / К.Г. Городенська. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис: [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ “ВКФ “БАО”, 2011. – 992 с.
7. Колосова Т.А. Принципы классификации сложноподчиненных предложений и их отражение в учебной литературе / Т.А. Колосова // Сложное предложение : традиционные вопросы теории и описания, новые аспекты его изучения : материалы научн. конф., 23 – 24 апр. 1998 г, Москва. – М. : Русский учебный центр, 2000. – Вып. 1. – С. 60 – 70.

8. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / Ломакович Світлана Володимирівна. – Тернопіль, 1993. – 382 с.
9. Максимов Л.Ю. Многомерная классификация нерасчлененных сложноподчиненных предложений / Л.Ю. Максимов // Многомерная классификация сложноподчиненных предложений (на материале современного русского литературного языка). – Пятигорск, 2011. – С. 337 – 546.
10. Нітенко О.В. Складні нормативні одиниці в структурі займенниково-співвідносних ототожнювальних речень : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Нітенко Ольга Валеріївна. – Харків, 2003. – 19 с.
11. Огаренко Т.В. Позиційна структура речень із займенниковими компонентами: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Огаренко Тетяна Анатоліївна. – Кіровоград, 2004. – 186 с.
12. Ожоган В.М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови : [монографія] / В.М. Ожоган. – К. : Вид-во Ін-ту укр. мови, 1997. – 231 с.
13. Сидоренко Е.Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка / Е.Н. Сидоренко. – Одесса : Лыбидь, 1990. – 148 с.
14. Скаличка В. Асимметричный дуализм языковых единиц // Пражский лингвистический кружок / [под ред. Н.А. Кондрашова]. – М., 1967. – С. 119 – 127.
15. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : [навч. посіб.] / І.І.Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
16. Современный русский язык : [учебник] / В.А. Белошапкова, Е.А. Земская, И.Г. Милославский, М.В. Панов ; [под ред. В.А. Белошапковой]. – М. : Высш. шк., 1981. – 560 с.
17. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / за ред. М.Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2001. – 432 с.
18. Сучасна українська мова: Синтаксис: [підручник] / За ред. А.К. Мойсієнка. – К., 2013. – 238 с.
19. Ткач О.В. Складнопідрядні речення з корелятами якісно-кількісної семантики в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ткач Ольга Володимирівна. – Харків, 2000. – 18 с.
20. Христіанінова Р.О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р.О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
21. Христіанінова Р.О. Формально-граматична і семантико-синтаксична типологія складнопідрядних речень : дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / Христіанінова Раїса Олександрівна. – К., 2013. – 464 с.
22. Черемисина М.И. Очерки по теории сложного предложения / М.И. Колосова, Т.А. Черемисина. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2010. – 226 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S.P. Struktura skladnoho rechennia v ukrains'kij movi : [navch. posibnyk] / S.P. Bevzenko. – K. : KDPI im. O. M. Hor'koho, 1987. – 79 s.
2. Vykhoanets' I.R. Hramatyka ukrains'koi movy. Syntaksys : [pidruchnyk] / I.R. Vykhoanets'. – K. : Lybid', 1993. – 368 s.
3. Vykhoanets' I.R. Narysy z funktsional'noho syntaksysu ukrains'koi movy : [monohrafiia] / I.R. Vykhoanets'. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 224 s.
4. Horodens'ka K.H. Deryvatsiia syntaksychnykh odynyts' : [monohrafiia] / K. . Horodens'ka. – K. : Nauk. dumka, 1991. – 192 s.
5. Horodens'ka K.H. Spoluchnyky ukrains'koi literaturnoi movy: [monohrafiia] / K.H. Horodens'ka. – K. : Vydavnychyj dim Dmytra Buraho, 2010. – 208 s.

6. Zahnitko A.P. Teoretychna hramatyka ukrains'koi movy. Morfolohiia. Syntaksys: [monohrafiia] / A.P. Zahnitko. – Donets'k : TOV “VKF “BAO”, 2011. – 992 s.
7. Kolosova T.A. Pryntsypy klasyfikatsiy slozhnopodchynennykh predlozhenyj y ykh otrazhenye v uchebnoj lyterature / T.A. Kolosova // Slozhnoe predlozhenye : tradytsyonnye voprosy teoryy y opysanyia, novye aspekty eho yzuchenyia : materyaly nauchn. konf., 23–24 apr. 1998 h., Moskva. – M. : Russkij uchebnyj tsentr, 2000. – Vyp. 1. – S. 60–70.
8. Lomakovych S.V. Zajmennykovo-spivvidnosni rechennia v suchasnij ukrains'kij movi : dys. ... d-ra filol.nauk : spets. 10.02.01 / Lomakovych Svitlana Volodymyrivna. – Ternopil', 1993. – 382 s.
9. Maksymov L.Yu. Mnohomernaia klasyfikatsyia nerashchlenennykh slozhnopodchynennykh predlozhenyj / L.Yu. Maksymov // Mnohomernaia klasyfikatsyia slozhnopodchynennykh predlozhenyj (na materyale sovremennoho russkoho lyteraturnoho iazyka). – Piatyhorsk, 2011. – S. 337–546.
10. Nitenko O.V. Skladni normatyvni odynytsi v strukturi zajmennykovo-spivvidnosnykh ototozhniuval'nykh rechen' : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrains'ka mova” / Nitenko Ol'ha Valeriivna. – Kharkiv, 2003. – 19 s.
11. Oharienko T.V. Pozytsijna struktura rechen' iz zajmennykovymy komponentamy: dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 / Oharienko Tetiana Anatoliivna. – Kirovohrad, 2004. – 186 s.
12. Ozhohan V.M. Zajmennykovi slova u hramatychnij strukturi suchasnoi ukrains'koi movy : [monohrafiia] / V.M. Ozhohan. – K. : Vyd-vo In-tu ukr. movy, 1997. – 231 s.
13. Sydorenko E.N. Ocherky po teoryy mestoymenyj sovremennoho russkoho iazyka / E.N. Sydorenko. – K. ; Odessa : Lybyd', 1990. – 148 s.
14. Skalychka V. Asymetrychnyj dualyzm iazykovykh edynyts // Prazhskij lnhvystycheskij kruzhok / [pod red. N.A. Kondrashova]. – M., 1967. – S. 119–127.
15. Slyn'ko I.I. Syntaksys suchasnoi ukrains'koi movy. Problemni pytannia : [navch. posib.] / I.I. Slyn'ko, N.V. Hujvaniuk, M.F. Kobylins'ka. – K. : Vyscha shk., 1994. – 670 s.
16. Sovremennyj russkij iazyk : [uchebnyk] / V.A. Beloshapkova, E.A. Zemskaja, Y.H. Myloslavskij, M.V. Panov ; [pod red. V.A. Beloshapkovoj]. – M. : Vyssh. shk., 1981. – 560 s.
17. Suchasna ukrains'ka literaturna mova : [pidruchnyk] / za red. M.Ya. Pliusch. – K. : Vyscha shkola, 2001. – 432 s.
18. Suchasna ukrains'ka mova: Syntaksys: [pidruchnyk] / Za red. A.K. Mojsienka. – K., 2013. – 238 s.
19. Tkach O.V. Skladnopidriadni rechennia z koreliatamy iakisno-kil'kisnoi semantyky v suchasnij ukrains'kij movi: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Tkach Ol'ha Volodymyrivna. – Kharkiv, 2000. – 18 s.
20. Khrystianinova R.O. Skladnopidriadni rechennia v suchasnij ukrains'kij literaturnij movi : [monohrafiia] / R.O. Khrystianinova. – K. : Instytut ukrains'koi movy; Vydavnychyj dim Dmytra Buraho, 2012. – 368 s.
21. Khrystianinova R.O. Formal'no-hramatychna i semantyko-syntaksychna typolohiia skladnopidriadnykh rechen' : dys. ... d-ra filol. nauk: spets. 10.02.01 / Khrystianinova Raisa Oleksandrivna. – K., 2013. – 464 s.
22. Cheremysyna M.Y. Ocherky po teoryy slozhnoho predlozhenyia / M.Y. Kolosova, T.A. Cheremysyna. – M. : Knyzhnyj dom “Lybrom”, 2010. – 226 s.

Дата надходження до редакції 20.11.2017